

МОДЕЛЬ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті розглядається проблема практичної підготовки соціальних працівників у контексті загальної структурно-логічної схеми професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. Розкрито модель неперервної практичної підготовки соціальних працівників. Подається стисла змістова характеристика видів практики, які входять у цю модель.

Ключові слова: практична підготовка, модель організації практики, зміст практики, етапи організації та підсумки практики.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Процес модернізації вітчизняної системи вищої освіти, приведення її у відповідність до світових моделей і стандартів вимагає орієнтації професійної підготовки фахівців на практику. За стандартами зарубіжних країн їй відводиться від 40 до 60 відсотків навчального часу. Специфіка підготовки спеціалістів – соціальних працівників – вимагає особливо ґрунтовної практичної підготовки, адже ця професія належить до сфери «людина-людина» і відрізняється від подібних видів діяльності своєю орієнтацією не лише на допомогу людям у розв'язанні складних життєвих проблем, з якими вони не можуть впоратись самостійно, а й на розвиток у них техніки подолання життєвих труднощів, навичок самопомогі та самоорганізації. Отже, діяльність спеціалістів спрямована на те, щоб повернути клієнтам здатність діяти самостійно в певному соціальному контексті або принаймні зменшити їх залежність від професійної допомоги. Ефективність і успішність цієї роботи потребує від соціального працівника широкої компетенції, починаючи від організації соціального забезпечення загалом і закінчуючи конкретними прийомами роботи з клієнтами, що передбачає оволодіння широким спектром знань теоретичних і прикладних наук. Тому важливого значення у навчальному процесі необхідно надавати проходженню практики в соціальних службах, різних типах закладів і установ, під час якої студенти мають можливість бачити всі проблеми у повному обсязі, спостерігати за діями досвідчених фахівців, консультуватися з ними, працювати під їх керівництвом, а також самостійно вирішувати у практичній діяльності найрізноманітніші завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення практичної підготовки студентів для їх професійного і особистісного розвитку підтверджують положення психолого-педагогічної науки про те, що завершальним етапом у розвитку операції мислення є реалізація розумових дій у практичній діяльності. При цьому дослідники (О. Леонтьєв, П. Гальперін, Д. Ельконін) визначили, що на основі зовнішніх матеріальних дій шляхом їх послідовних змін формуються внутрішні ідеальні дії, що забезпечують індивіду всебічне орієнтування в оточуючому середовищі та підґрунтя для професійного та особистісного розвитку. Аналіз літературних джерел, результатів наукових досліджень дає змогу констатувати, що у працях зарубіжних (Дж. Брідж, М. Доел, С. Шардлоу) та вітчизняних науковців (В. Васильєв, І. Козубовська, І. Мигович, В. Поліщук, Г. Попович, В. Сидоров та ін.) обґрунтовано теоретико-методичне забезпечення практичної підготовки фахівців соціальної роботи, розкрито сучасні підходи до технологій підготовки студентів – майбутніх соціальних працівників – до проходження практики (С. Архипова, М. Васильєва, Л. Захарова, О. Карпенко, І. Курляк, Г. Майборода та ін.), схарактеризовано особливості професійної практичної підготовки фахівців соціальної роботи різних рівнів у США (Н. Горішна), Великій Британії (О. Бартон-Пічкар), Франції (Г. Лещук), Німеччині (О. Пришляк, В. Тищенко). Практика дозволяє студентам формувати мотивацію на обрану професію, випробувати себе у різних професійних ролях, навчитися використовувати у професійній діяльності теоретичні знання, отримані під час навчальних занять. Проте цілісна система практичної підготовки майбутніх соціальних працівників перебуває у стані розроблення, що і стало предметом наших наукових пошуків.

Мета статті – розкрити модель організації практики студентів напряму підготовки «соціальна робота», створену і апробовану в контексті загальної структурно-логічної схеми практичної підготовки фахівців на факультеті психології та соціальної роботи Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя.

Вклад основного матеріалу дослідження. Практика студентів вищих навчальних закладів є невід'ємною складовою освітньо-професійної підготовки фахівців, основне завдання якої – закріплення здобутих у процесі навчання теоретичних знань, формування у студентів професійних

умінь, опанування сучасних методів та форм роботи. Значення практики полягає в організації педагогічно доцільного сприяння процесам самовдосконалення особистості майбутнього соціального працівника, що досягається завдяки створенню умов для прояву творчої активності студента, формуванні готовності до самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення, організації супроводу цих процесів, розвитку суб'єктивних ознак особистості, таких як креативність, смислотворчість, здатність до саморозвитку, самостійність тощо. У зв'язку з цим ми виходимо з того, що незалежно від форми організації практична підготовка повинна мати трикомпонентну структуру, а саме: мотиваційний етап, етап пізнавальної діяльності студента та етап керівництва і управління цією діяльністю. Слід зазначити, що мотивація навчально-пізнавальної діяльності у студентів не виникає спонтанно, її актуалізація і розвиток є першочерговим завданням методистів (викладачів, фахівців баз практики) під час керівництва практикою. Етап мотивації у процесі практики допомагає залучити студентів до пізнавальної діяльності. Щоб підтримати цю діяльність на достатньому рівні активності, необхідно дотриматись таких умов: домогтись усвідомленого розуміння студентами її сутності та специфіки; діяльність має бути посилююю для студентів, а значить результативною; підготовка студентів до проходження практики має здійснюватись на засадах професійно-особистісного розвитку; впроваджувати варіативність та інноваційність способів її організації; діяльність повинна бути спланованою і проаналізованою на етапі завершення. Засвоєння знань і формування вмінь та навичок у студентів під час практики відбувається тільки в результаті їх власної (самостійної) практичної і пізнавальної діяльності, яка повинна спиратись на специфіку професійної діяльності працівників соціальної сфери. Керівництво і управління пізнавальною діяльністю студентів у процесі практичної підготовки здійснюється викладачем або самим студентом, або фахівцем-практиком, або передбачає поєднання цих процесів.

У зв'язку з цим достатньо складним в організації практичної підготовки соціальних працівників є вибір моделі практики, оскільки саме вона значною мірою визначає мотиваційний аспект практичного навчання майбутніх фахівців. З часу відкриття у Ніжинському державному університеті ім. Миколи Гоголя нових спеціальностей (соціальний педагог, соціальний працівник) колективом викладачів кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи проводиться робота щодо апробації різних моделей організації практики студентів: академічної, стажувальної, інтеграційної, «життєвої» та особистісного зростання. Такий підхід до назв практики зумовлений рольовою позицією практиканта. Стисло охарактеризуємо кожную з них.

Академічна модель передбачає споглядальну позицію студента під час практики (спостереження за діяльністю фахівців певного закладу, вміння бачити єдність теорії і практики професійної діяльності). Керівництво практикою здійснюється викладачами вузу.

Під час стажувальної моделі практики студент виконує всі функціональні обов'язки працівника даного закладу. Керівником практики є фахівець закладу соціальної сфери, який виконує функції консультанта.

Інтеграційна модель передбачає, що студент на практиці виступає одночасно і як стажер, і як дослідник та виконавець соціальної діяльності. Керівництво практикою здійснює спеціаліст бази практики та викладач ВНЗ.

«Життєва» модель передбачає постійне професійне самовдосконалення протягом життя та реальної практичної діяльності і ґрунтується на прагненні особистості до самореалізації у професійній сфері. Це дозволяє соціальному працівнику самому формувати ті вміння і навички, які йому необхідні для вирішення професійних завдань. Така модель мотивує вступ абітурієнтів на заочну форму навчання.

Модель особистісного зростання ґрунтується на реалізації кожним студентом програми практики, яка орієнтована на розвиток його особистості. Основою цього є використання технологій особистісного розвитку студентів у процесі практики, їх внутрішні сили та можливості, схильність до обраної професії, наявність високоморальних особистісних якостей та етичної поведінки. Модель ґрунтується на діагностиці та аналізі ситуацій успіху та емоційних станів і почуттів, емоцій, які виникають у процесі діяльності, передбачає глибокий самоаналіз і здатність до саморефлексії. Це передбачає партнерську взаємодію керівників практики – викладачів вузу, спеціалістів соціальних закладів і установ та студентів.

Досвід організації практики, який ми маємо на сьогодні, показує, що можливим є використання окремих фрагментів або етапів вищеназваних моделей, інколи на певних етапах навчання спостерігається домінування окремих моделей або доцільним є інтегрування моделей в

залежності від особливостей студентів, керівників практики, можливостей баз практики та категорії клієнтів.

Розроблена і апробована нами модель практичної підготовки соціальних працівників охоплює такі етапи: 1) організаційний (передбачає визначення системи взаємодії «вуз – бази практики», адаптацію навчальної програми до змісту діяльності спеціалістів соціальної сфери, діагностику пізнавальних інтересів та мотивів студентів, розроблення змісту практики, який спрямований на особистісний розвиток студента); 2) професійно-орієнтаційний (проходження студентами практики з урахуванням їх пізнавальних інтересів, професійних мотивів і бажань); 3) науково-методичне і практичне керівництво практикою (спільна діяльність студента та керівників практики – викладача та спеціаліста соціального закладу чи установи); 4) професійне спілкування студентів за результатами практики (конструктивне обговорення виконаних завдань практики, узагальнення досвіду соціальної діяльності); 5) психолого-педагогічний конструктивний аналіз результатів практики (здійснюється у процесі спілкування студента і керівників практики через усвідомлення всіх аспектів діяльності).

Змістовно ці етапи реалізуються у різних видах практики, які передбачають залучення студентів до систематичної професійної діяльності з першого по випускні курси, зміст і методи якої ускладнюються від курсу до курсу і характеризуються неперервністю, наступністю, послідовністю та комплексністю. Це передбачає поступове ускладнення діяльності студентів, виходячи із цілей і завдань на кожному етапі професійної підготовки, зміну позицій студента (від спостерігача до стажера), змістовий зв'язок між усіма видами практики, одночасне виконання під час практики різноманітних професійних функцій, врахування особистісних інтересів та потреб студента під час вибору бази проходження практики, партнерство студента і керівників у процесі практики. У ході такої організації практики створюються умови для розвитку творчого мислення, послідовного набуття професійних навичок і умінь, самореалізації, самостійності, здатності до прийняття рішень, встановлення конструктивних взаємовідносин з усіма учасниками діяльності, а отже, інтеграції фахівців-початківців у процес соціальної діяльності. Такий підхід до організації практичної підготовки студентів здійснюється в контексті запровадженої в нашому університеті системи неперервної практики, ефективність якої залежить від професійної взаємодії трьох сторін: кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи і викладачів ВНЗ – керівників практики, соціальних закладів (баз практики) і їх спеціалістів, яких ми залучаємо до керівництва практикою, та студентів-практикантів. Базами практики є соціальні служби, різні типи соціальних установ та закладів міста, району і області, а саме: центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центри зайнятості, служби у справах сім'ї та молоді, центри соціальної реабілітації та соціально-психологічної допомоги, територіальний центр соціального обслуговування одиноких, непрацездатних громадян та пенсіонерів, відділи соціального захисту, соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, організація Товариства Червоного Хреста, міська організація ветеранів та інші. Таким чином, протягом навчання студенти мають можливість зануритись у реальну дійсність професійної діяльності соціальних закладів і установ, що дозволяє їм більш свідомо обрати професійну спеціалізацію та визначити місце майбутнього працевлаштування.

До системи неперервної практичної підготовки соціальних працівників належать такі види практики: ознайомча (I курс), навчальна (III курс), виробнича (IV курс). Кожний вид практики передбачає вирішення конкретної мети і завдань. Міра залучення студентів у практику диференціюється навчальним планом і має особливості по формі і змісту в залежності від проблематики теоретичних навчальних дисциплін, що вивчаються, часу навчання студентів у вузі.

Ознайомча практика є першою ланкою в системі практик, визначених навчальним планом підготовки фахівців даного профілю, і від того, як вона буде організована і змістовно наповнена, залежатиме подальше входження студентів у професію. Практика проводиться протягом I семестру без відриву від навчання під час вивчення навчальних дисциплін «Вступ до спеціальності», «Етика професійної діяльності соціального працівника» і поєднується з благодійними акціями, які у цей час проводяться на факультеті і до яких обов'язково залучаються студенти («Допоможи ближньому», «Краплина радості», імпреза до Дня працівників соціальної сфери тощо).

Основна мета практики – загальне ознайомлення студентів із системою соціальних служб, мережею існуючих сьогодні соціальних закладів і установ різних типів як в Україні в цілому, так і у своєму місті (районі, області, регіоні) зокрема, засвоєння основних цінностей соціального працівника, які проявляються у професійній діяльності (шляхом відвідування, спостереження за роботою практичних соціальних працівників). При підготовці студентів до практики проводиться спеціальний

(настановчий) семінар – «Професійна діяльність соціальних організацій, закладів, установ». Під час ознайомчої практики студенти мають можливість отримати інформацію про роботу соціальних закладів різного типу, що в майбутньому допоможе їм обрати заклади конкретної спеціалізації для проходження навчальної і виробничої практик. Це є академічна модель практики, оскільки студенти ще не працюють самостійно, хоча можуть залучатися до виконання нескладних доручень.

Надзвичайно важливим етапом у підготовці майбутніх спеціалістів є практика студентів старших курсів (навчальна, виробнича). Під час проходження цих видів практики у різних соціальних установах студенти закріплюють і поглиблюють знання, отримані в процесі вивчення таких навчальних дисциплін, як «Теорія соціальної роботи», «Історія соціальної роботи», «Соціальна і демографічна статистика», «Менеджмент соціальної роботи», «Правові основи соціальної роботи», «Маркетинг», «Соціальна робота на підприємстві», «Соціальна робота з різними групами населення», «Ведення професійних документів», «Спеціалізовані служби в соціальній сфері», «Соціальна робота у сфері зайнятості населення», «Соціальна робота з трудовими мігрантами».

У процесі проходження цих видів практик відбувається інтенсивне формування професійних умінь і навичок, становлення фахівця соціальної роботи, здатного самостійно вирішувати ті чи інші питання на конкретних ділянках роботи.

Формування вмінь і навичок соціальної роботи є цілісним процесом, який містить такі компоненти: усвідомлення студентом-практикантом значущості професійних умінь і навичок у діяльності соціального працівника; знання системи і обсягу професійних умінь і навичок, необхідних соціальному працівнику в сучасних умовах; знання способів оволодіння професійними вміннями і навичками; виконання конкретних завдань щодо оволодіння вміннями і навичками; контроль і аналіз рівня сформованості вмінь і корекція їх в разі необхідності.

Так, починаючи з III курсу, практика набуває активного характеру. Вона передбачає залучення студента до діяльності того чи іншого соціального закладу (поєднання академічної та інтеграційної моделей практики). На III курсі під час навчальної практики студенти ведуть щоденники, де не тільки фіксують окремі факти, але й намагаються зробити їх аналіз, узагальнення.

Якщо на III курсі під час практики студенти виконують певні доручення чи забезпечують конкретну ділянку роботи під безпосереднім керівництвом керівника практики (чи соціального працівника, до якого вони прикріплені), то на IV курсі під час виробничої практики вони працюють самостійно. При наявності можливості студенти-практиканти під час виробничої практики можуть займати штатні посади, які є в даному соціальному закладі, з відповідною оплатою їх роботи (інтеграційна модель у поєднанні з елементами моделі особистісного зростання або модель особистісного зростання).

Студенти дотримуються режиму роботи того закладу, де вони проходять практику. Вони можуть залучатися адміністрацією до надання тієї чи іншої допомоги закладу, яка повинна відповідати профілю навчання і не перешкоджати виконанню основних навчальних завдань.

Під час проходження практики в соціальних установах різного типу студенти-практиканти разом з соціальними працівниками бази практики забезпечують роботу в найрізноманітніших напрямках: сприяють інтеграції діяльності різних державних, громадських організацій і установ у наданні необхідної соціально-економічної допомоги населенню; проводять серед населення пропаганду здорового способу життя, планування сім'ї, дотримання санітарно-гігієнічних норм, попередження травматизму; виявляють на підприємствах, а також за місцем проживання, осіб, сімей, які потребують соціально-медичної, психолого-педагогічної, матеріальної та іншої допомоги, охорону морального, фізичного і психічного здоров'я і здійснюють їх патронаж; установлюють причини труднощів, які виникли у них, конфліктних ситуацій, у тому числі в сім'ї, за місцем роботи, навчання і т. д., надають допомогу в їх вирішенні та соціальний захист; надають допомогу в сімейному вихованні особам, які відчувають негативний вплив соціального оточення за місцем проживання, у працевлаштуванні громадян, особливо неповнолітніх, тих, які мають певні відхилення у фізичному здоров'ї; допомагають укласти трудові договори про роботу вдома для жінок, які мають малолітніх дітей, інвалідів, пенсіонерів; проводять психолого-педагогічні й юридичні консультації з питань сім'ї і шлюбу, виховну роботу з неповнолітніми з асоціальною поведінкою, схильними до правопорушень; виявляють і надають допомогу дітям і дорослим, які потребують опіки, влаштування у медичні заклади, навчально-виховні, інтернатні установи; подають у відповідні органи матеріали і документи для позбавлення батьківських прав, оформлення опіки, усиновлення; організовують громадський захист неповнолітніх правопорушників, в разі необхідності виступають як громадські

захисники в суді; беруть участь у роботі центрів допомоги сім'ї, соціальної реабілітації, дитячих, молодіжних центрів, асоціацій, об'єднань за інтересами і т. д.; організовують і координують роботу із соціальної адаптації і реабілітації осіб, які повернулися із спеціальних навчально-виховних закладів і місць позбавлення волі тощо.

Під час практики студенти I, III–IV курсів виконують також індивідуальні завдання з метою закріплення знань, отриманих в процесі вивчення теоретичних навчальних дисциплін, набуття вмінь і навичок самостійного розв'язання виробничих, наукових, організаційних завдань. Програмою практики передбачено виконання студентами індивідуальних завдань, що активізує їх діяльність, розширює світогляд, підвищує ініціативу і робить проходження практики більш конкретним і цілеспрямованим у контексті більш ефективного оволодіння професійними вміннями і навичками самостійного розв'язання наукових, виробничих, організаційних завдань. Матеріали, отримані студентами під час виконання індивідуальних завдань, можуть бути в подальшому використані для виконання курсових і дипломних робіт.

При підведенні підсумків практики використовуємо комплексний критерій, який дає цілісну характеристику рівня загальнопрофесійної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної роботи, відображає взаємозв'язок знань, умінь і навичок. Таким критерієм є системність загальнопрофесійних знань, умінь, навичок, яка, по-перше, відображає єдність оволодіння змістовно-процесуальною і мотиваційно-ціннісною сторонами професійної діяльності у сфері соціальної роботи; по-друге, відображає взаємозв'язок знань, умінь, навичок (знання – теоретична основа умінь, уміння – форма функціонування знань, навички – високорозвинені вміння); по-третє, об'єднує в собі різні характеристики якості знань і умінь (повнота, усвідомленість, дієвість); по-четверте, відображає динамічність знань і умінь (їх застосування у найрізноманітніших умовах); по-п'яте, показує єдність і взаємозв'язок пізнавальної і практичної діяльності студентів (в процесі яких формуються загальнопрофесійні знання, уміння, навички) і її характер.

Рушійною силою процесу формування системи загальнопрофесійних знань, умінь, навичок є потреба студентів у теорії і практиці соціальної роботи, в інтересі до оволодіння знаннями і вміннями, що стимулює активність майбутніх соціальних працівників на заняттях і в період практики. Інтерес до теорії соціальної роботи і практичної діяльності є необхідною умовою, важливим компонентом процесу формування системи загальнопрофесійних знань, умінь, навичок майбутніх соціальних працівників, вираженням інтелектуально-емоційного і дієвого ставлення до професійної діяльності.

Таким чином, показниками системності знань студентів можуть бути: рівень засвоєння основних ідей, положень, понять, фактів у сфері соціальної роботи; рівень теоретичного осмислення способів організації практичної професійної діяльності; рівень оперування теоретичними знаннями, використання їх у практичній діяльності; рівень розвитку інтересу до теорії соціальної роботи.

Показниками системності загальнопрофесійних умінь можуть бути: якість окремих професійних умінь та їх сукупність, рівень їх взаємозв'язку і перенесення; рівень кореляції з теоретичними знаннями; рівень самостійності в творчій практичній діяльності; рівень інтересу до практичної професійної діяльності з сфери соціальної роботи.

Формування знань, умінь і навичок здійснюється в основному в процесі діяльності (пізнавальної і практичної), їх якість перебуває у прямій залежності від характеру діяльності.

Можна виділити 4 рівні загальнопрофесійних знань, умінь і навичок студентів: репродуктивний, репродуктивно-творчий, творчо-репродуктивний, творчий.

Репродуктивний рівень характеризується діяльністю (пізнавальною і практичною) відтворювального характеру; відтворенням основних теоретичних положень, описом фактів на основі емоційного сприймання без глибокого розуміння наявних між ними зв'язків, виникненням інтересу до нових фактів та їх пояснення, виконанням окремих дій на основі зразка, слабкою кореляцією практичних дій з теоретичними знаннями, наслідуванням наставника (керівника практики, соціального працівника).

Репродуктивно-творчий рівень характеризується засвоєнням, усвідомленням основних ідей і понять, теоретичним осмисленням і аналізом окремих фактів і явищ, окремих способів діяльності соціального працівника на основі теорії і методики соціальної роботи, вмінням підтверджувати теоретичні положення фактами практичної діяльності, виконанням частково-пошукових практичних дій у типових ситуаціях.

Творчо-репродуктивний рівень характеризується осмисленням основних ідей, системи

предметних понять у сфері соціальної роботи, умінням встановлювати внутрішньодисциплінарні зв'язки, систематизувати факти, теоретично осмислювати систему методів і прийомів роботи соціального працівника і окремих дій власної професійної діяльності, застосовувати теоретичні знання при розв'язанні типових завдань у практиці соціальної роботи, розвитком інтересу до самостійного пошуку ефективних шляхів розв'язання професійних завдань, свідомим оволодінням системою взаємозв'язаних дій, самостійним визначенням і осмисленням способів власної діяльності з урахуванням конкретних умов, виконанням практичних дій в нестандартних ситуаціях.

Творчий рівень характеризується глибоким осмисленням закономірностей соціальної роботи, засвоєнням системи міжпредметних понять, умінням теоретично аналізувати факти і явища у сфері соціальної роботи, аналізувати і проектувати способи своєї професійної діяльності; застосовувати теоретичні знання в життєвих ситуаціях, усвідомленням професійної значущості теоретичних знань; свідомим розв'язанням практичних задач соціальної роботи, коригуванням власного досвіду роботи на основі теорії соціальної роботи, пошуком нових творчих способів роботи.

Для студентів I курсу (ознайомча практика) характерний в основному репродуктивний рівень прояву загальнопрофесійних знань, умінь і навичок, для студентів III курсу (навчальна практика) – репродуктивно-творчий, а для студентів IV курсу (виробнича практика) – творчо-репродуктивний. Звичайно, таке розмежування є в значній мірі умовним, оскільки в практичній діяльності студентів IV курсу можуть проявлятися всі вищезгадані рівні, а в діяльності студентів III курсу можуть мати місце окремі прояви творчо-репродуктивного і творчого рівнів при переваженні продуктивного і репродуктивно-творчого рівнів застосування професійних знань, умінь і навичок.

Ефективність організації і проведення практики залежить від успішної співпраці трьох сторін, які є учасниками цього процесу: фахової кафедри (соціальної педагогіки і соціальної роботи), соціальних закладів (баз практики), студентів-практикантів.

Тому корисною бачиться обізнаність з проблемами один одного. Це може слугувати передумовою як для активізації внутрішнього потенціалу кожної із сторін, так і загальної регуляції практичної підготовки.

Одна з найважливіших проблем, над якими працюють викладачі кафедри, – підвищення академічного статусу практики. Не секрет, що і серед викладачів і серед студентів він є нижчим у порівнянні з теоретичними дисциплінами. Про це свідчить як досвід її організації на кафедрі, так і знайомство з публікаціями відповідної тематики. Тому ведеться робота з раціонального поєднання аудиторного і практичного навчання, об'єднання їх у цілісний інтегративний навчальний план для реалізації наскрізної професійної підготовки.

Не менш складною проблемою практичної підготовки студентів є також її організаційно-методичне забезпечення. Для його реалізації кафедра розробляє програми, які відповідають меті й завданням кожного виду практики, здійснює добір керівників і баз проведення практики. На основі наскрізної програми, яка дає загальні орієнтири, для кожного курсу підготовлена програма, де конкретизуються зміст практики, умови її проходження і оцінювання. Зміст дає розуміння того, що необхідно вивчити під час практики (охоплює загальну і специфічну мету). В умовах проходження практики визначено все, що стосується часу, тривалості і місця проходження практики. Розділ «Оцінювання» визначає, що, як і коли буде оцінюватися в практиці студента. Ці три розділи є загальними для всіх курсів, але місце проходження практики, а відповідно форми діяльності і методи навчання в соціальних закладах індивідуальні для кожного студента. Тому необхідно шукати баланс між визначенням загальних стандартів програми та індивідуальними навчальними потребами різних студентів у рамках кожної практики.

Переглядаючи програму практики, оцінюючи її функціональність, кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи намагається залучити до участі в цій роботі всіх, хто має до неї відношення: викладачів, керівників практики від соціальних закладів, студентів. Зокрема, за результатами вивчення думки студентів і керівників соціальних закладів переглядається доцільність проведення практики за суміщеним графіком (1–2 дні на тиждень паралельно з аудиторними заняттями). Необхідно вирішувати і проблему цілеспрямованої підготовки керівників практики до прийому студентів, вироблення у них установки на взаємне співробітництво. З цією метою запроваджено проведення семінарів.

Важливу роль відіграє вибір місць практики, добір викладачів і керівників практики. Щоб дати студентам повне уявлення про різні форми і підходи до організації соціальної роботи, базами практичної підготовки повинні бути як державні, так і громадські та релігійні організації та установи.

Для цього необхідно вивчати їх, підтримувати постійні контакти.

Підвищувати ефективність такої співпраці допомагають семінари для керівників практики, які кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи проводить спільно з відділом практики університету.

Існують труднощі і в соціальних закладах, які приймають студентів на практику. Найчастіше проблемним є створення належних умов її проходження, а саме:

1. Визначення можливостей, які соціальний заклад може надати студенту у відповідності до навчальних потреб кожної з практик. Створення умов для творчої роботи і експериментування.

2. Розроблення на основі індивідуального плану-завдання студента і робочого плану соціального закладу орієнтовного плану (наприклад, на тиждень).

3. Надання практикантам можливостей працювати в різних структурних підрозділах закладу, з різними спеціалістами, брати участь у засіданнях, нарадах і т.п.

4. Здійснення контролю і надання допомоги в ході практики. Необхідно підтримувати і активно направляти студентів, залишаючи право вибору і право на власну думку, допомагати критично оцінювати свій досвід і узагальнювати отримані знання.

5. Оцінювання практикантів.

Як керівник студента досвідчений практик не обов'язково виконує функції викладача-наставника. Адже практична підготовка не зводиться до простого передавання досвіду спеціаліста практиканту. Інтеграція знань, навичок і цінностей, вміння застосувати їх у реальній ситуації – це мистецтво, яким студент повинен оволодіти сам. Знання неможливо механічно перемістити до голови студента.

Однією з проблем практичної підготовки для самих студентів є вибір місць баз практики. Як правило, визначитися досить важко. Найчастіше вибір залежить від життєвого досвіду, якого студенти встигли набути до вступу на навчання. Вибираються в основному більш знайомі і «спокійні» місця. Досить часто він буває випадковим.

Нелегкою буває також адаптація в колективі, встановлення довірливих стосунків з керівником практики і спілкування з усіма членами колективу. Значні труднощі можуть виникати і під час перших контактів з користувачами соціальних послуг. Виникають перші розчарування, адже теорія і практика не завжди збігаються.

Висновки. Таким чином, реалізація даної моделі практики у ході професійної підготовки соціальних працівників дозволяє зробити такі висновки: студенти повинні бути активними суб'єктами практичної підготовки; навчання студентів у процесі практики повинно бути чітко спланованим, організованим та особистісно і професійно розвивальним; зміст діяльності під час практики повинен ураховувати специфіку соціального закладу. Результатом участі студентів у різних видах практики має стати досягнення певного рівня професіоналізації, що передбачає здійснення процесу професійного і особистісного розвитку, формування не лише професійно важливих, а й особистісно значущих характерологічних показників майбутнього соціального працівника, що і окреслює напрями наших майбутніх досліджень.

Література

1. Козубовська І. В. Наскрізна програма практики студентів (спеціальність 7.040203 – соціальна робота) / І. В. Козубовська. – Ужгород, 1998. – 28 с.
2. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. Випуск 17 (частина I) / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова – Київ–Івано-Франківськ : Видавництво НПУ ім. Драгоманова, 2013. – 216 с.
3. Організація педагогічної практики студентів Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя: [інструктивно-методичні матеріали] / за заг. ред. Є. І. Коваленко, О. С. Філоненко, Н. М. Стрельнікової та ін. – Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2010. – 39 с.
4. Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні в контексті Болонського процесу : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 13-14 грудня 2007 року) / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, Рута, 2007. – 383 с.
5. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: монографія / В. А. Поліщук, за ред. Н. Г. Ничкало. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 424 с.

6. Реформування соціальних служб в Україні: сучасний стан та перспективи : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 5-7 червня 2002 року) / Національний університет «Львівська політехніка» / за ред. Н. Г. Ничкало, Б. Мак-Кензі. – Львів; Вінніпег : Видавнича фірма «Малбі-М». – Львів, 2003. – 257 с.

7. Соціальна робота в Україні на початку XXI ст.: проблеми теорії і практики : матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції (Київ, 29-31 жовтня 2002 року). – Ч. 1. – К., 2002. – 274 с.

А. И. Конончук

МОДЕЛЬ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ

В статье рассматривается проблема практической подготовки социальных работников в контексте общей структурно-логической схемы профессиональной подготовки специалистов в высших учебных заведениях. Раскрыта модель непрерывной практической подготовки социальных работников. Дается краткая содержательная характеристика видов практики, которые входят в эту модель.

Ключевые слова: практическая подготовка, модель организации практики, содержание практики, этапы организации и итоги практики.

A. Kononchuk

INTENDING SOCIAL WORK SPECIALISTS PRACTICAL TRAINING MODEL

The article deals with the problem of social workers practical training in the context of general structural and logical professional training scheme in higher educational institutions. The model of social workers' continuous practical training is analyzed. Brief informative practices description included in this model is given.

Key words: practical training, practice model, practice content, organizing stages and practice results.

УДК 37.013.42:[364-52]

І. С. Сьомкіна

ДІАГНОСТИКА РОБОТИ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИМИ СІМ'ЯМИ

У статті представлена діагностика роботи центрів соціальних служб сім'ї, дітей та молоді з неблагополучними сім'ями. Визначені організаційно-педагогічні засади результативної, конструктивної роботи фахівців центрів з сім'ями, які належать до категорії сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах. Автором визначені критерії та показники ефективності роботи таких центрів: критерій позитивної спрямованості життєдіяльності сім'ї, когнітивно-практичний критерій та критерії соціально-психологічної та правової захищеності дитини в сім'ї.

Ключові слова: неблагополучна сім'я, сім'я у складних життєвих обставинах, соціально-педагогічна робота, діагностика, центри соціальних служб сім'ї, дітей та молоді.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному суспільстві існує цілий ряд проблем, пов'язаних із соціалізацією та адаптацією людини, які впливають на розвиток різних факторів, котрі призводять до порушення взаємовідносин індивіда з його соціальним оточенням та з самим собою. Сім'я є тим первинним суспільним осередком, який має особливе значення в житті кожної людини, забезпечує її захист і соціалізацію, формує моральні основи, емоційний світ дитини, громадську свідомість та самосвідомість. Цілий ряд досліджень вказує на те, що сім'я як соціальний інститут сьогодні перебуває у стані гострої кризи. Особливих негараздів і труднощів зазнають сім'ї, які опинилися в складних життєвих обставинах. Потрібно зазначити, що явище сімейного неблагополуччя є складним і неоднозначним феноменом. Через різні причини сім'я може опинитися у складних життєвих обставинах, коли вона не в змозі самотійно вийти з кризової ситуації. Саме в таких випадках на допомогу їй повинен прийти соціальний педагог, соціальний працівник, який допоможе знайти вихід, зможе активізувати внутрішній потенціал, вселити оптимізм та віру у власні сили.